

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертаційну роботу Іванової Янни Володимирівни
«Адаптивність як психологічний чинник пасіонарності особистості»,
представленої на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за
спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Сучасне українське суспільство та національне державотворення ввійшли в критичну епоху, опинившись в тойнівській ситуації «виклик-відповідь», коли соціум або знаходить достатньо адекватну та потужну відповідь на жорсткий, можна сказати, навіть, жорстокий тест Історії, або ж сходить з історичної арени. У такого роду часи життестійкість державності значною мірою залежить від наявного серед її громадян ресурсу, який з легкої руки Л.М. Гумільова, узвичаїлося називати пасіонарністю.

Феномен пасіонарності з самого початку його концептуалізації передбачав необхідність його науково-психологічної рефлексії, але психологія упродовж кількох десятиліть обходила його своєю увагою. Нині, нарешті, розпочався процес надолуження згаяного. Тому дисертаційне дослідження Янни Володимирівни Іванової безперечно є особливо актуальним, якщо взяти до уваги той доленосний історичний запит на пасіонарність, свідками якого ми з вами є. Лише за умови достатньо високої концентрації пасіонарних особистостей в українському соціумі загроза його існуванню може трансформуватися у поштовх для консолідації й підйому. Така ситуація, безперечно, спонукає до психологічного осмислення феномену пасіонарності загалом і в тих умовах культурно-історичного розвитку особистості, які склалися на даний час в Україні зокрема.

Принагідно хотілося б звернути увагу на те, що історично складається так, що найбільш сензитивними до проблематики пасіонарності виявилися саме психологи Одеси, де судячи з публікацій з'явилося вже кілька науковців, які останніми роками ведуть наукові розвідки у даному напрямку. Серед них особливо активним дослідником є Янна Володимирівна. Науковий інтерес дисертантки до вивчення пасіонарності особистості полягає осягнення взаємозв'язку пасіонарності з адаптивністю, позаяк дійсно відсутні роботи з

визначення взаємовпливів адаптивної та пасіонарності, а також їх концептуалізація та емпіричне дослідження.

Структура дисертації послідовно відбиває хід дослідницького процесу. Зміст першого розділу свідчить, що Я. В. Іванова провела ґрунтовний та різнобічний аналіз та узагальнення досліджень з проблематики пасіонарності як у міждисциплінарному контексті, так і під науково-психологічним кутом зору. Це стосується і робіт з безпосереднім вживанням означеного терміну і тих де про пасіонарність йдеться опосередковано, сутнісно. Досить повною мірою охоплено коло публікацій накопичених як в межах вітчизняної, так і зарубіжної науки. В результаті методологічно обґрунтовано здійснено уточнення вихідних понять «пасіонарність» та розкрито покомпонентний склад пасіонарності як стійкої властивості особистості. Зроблено також і теоретичний аналіз співвідношення пасіонарності з іншими властивостями, серед яких основна увага була сфокусована, насамперед, на висвітленні співвідношення адаптивності та пасіонарності.

Аналітичний огляд першого розділу завершується пропозицією авторської моделі пасіонарності, як складної інтегральної властивості особистості та багаторівневого психологічного утворення, яке зумовлює вельми широкий спектр феноменологічних пасіонарних ознак, а також впливає на структурування її компонентів, розгортання внутрішньої динаміки. Все це має досить важливе теоретичне значення і відзначається безперечною науковою новизною.

До переваг другого розділу «Організаційно-методичні засади емпіричного дослідження психологічних особливостей пасіонарності та адаптивності» варто віднести аналіз основних сфер прояву пасіонарності з зазначенням ступеню формальності відносин у кожній з них, а також особистісних характеристик, які можна розглядати як передумови та механізми відповідної взаємодії. Встановлення переліку цих особистісних рис дозволило дисертанту логічно підійти до вирішення питання побудови власного емпіричного дослідження і встановлення ще невизначених аспектів, а також перевірки й уточнення вже

відомих фактів з проблематики пасіонарності в контексті вивчення саме зв'язку пасіонарності та адаптивності.

Розгляд пасіонарності у поєднанні з інпасіонарності - яскравий прояв застосованого у роботі системного підходу. На підставі якісного аналізу виокремлено психологічні характеристики осіб з різним рівнем пасіонарності. Встановлено, що пасіонарна особистість характеризується орієнтацією на вирішення проблемних ситуацій, рішучістю, екстраверсією, активною позицією. З іншого боку, для пасіонарних особистостей властиві труднощі у саморозумінні, сфокусованість на пошуку сенсу, негнучкістю у спілкуванні тощо. Інпасіонарні особистості відрізняються заклопотаністю, схильністю все ускладнювати, орієнтацією на дотримання правил, безпорадністю, підвищеною чутливістю до загрози, соціальна пасивність та конформність тощо.

Логічним продовженням теоретичного опрацювання авторкою проблематики пасіонарного потенціалу також постає здійснене нею ґрунтовне емпіричне його дослідження, якому передуює розробка цілого комплексу психодіагностичних інструментів. Саме висвітленню цього питання присвячено третій розділ дисертаційного дослідження, в якому ретельно, послідовно, виважено та цілком обґрунтовано викладено всі етапи створення методик. Описані особливості даних психодіагностичних інструментів яскраво відбиваються у обраних дисертантом способах перевірки їх надійності та валідності, проведенні процедури стандартизації, що демонструє високий фаховий рівень автора та вказує на вагоме прикладне значення дисертаційної роботи.

Третій розділ дисертації під назвою «Аналіз результатів емпіричного дослідження специфіки пасіонарності, що зумовлена різнорівневими характеристиками адаптивності» присвячено викладенню результатів, отриманих емпіричним шляхом. Варто відзначити очевидну структурну складність емпіричної частини роботи та множинність отриманих даних, що ставило перед автором непросту задачу коректної обробки та викладення результатів і, варто відмітити, що Я. В. Іванова, досить вдало, з нею справилась.

Саме емпірична частина містить ряд цікавих результатів, що значно розширюють наукову новизну дослідження. Насамперед, мова йде про взаємозв'язок показників адаптивності особистості з певним спектром психологічних властивостей пасюарності, встановлення переліку характеристик, вираженість яких може виступати основою у прогнозуванні пасюарного потенціалу в особистості. При цьому особливий інтерес привертає до себе опис психологічних характеристик осіб з різним рівнем пасюарності та розкриття низки відмінностей у проявах пасюарності у адаптивних та неадаптивних особистостей.

До цікавих здобутків дослідження слід віднести встановлення структурно-динамічних параметрів пасюарності, що зумовлені статусом адаптивності. Зокрема, найбільш значущим предиктором пасюарності виокремлено ідейно-трансформаційний компонент адаптивності, готовність особистості до прийняття нових ідей, здатність переосмислити досвід та знайти нові смисли в сфері культурних цінностей, які поєднуються з готовність до здійснення дій для досягнення мети в нових умовах.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень та висновків, представлених в роботі, визначається: ретельністю теоретичного аналізу робіт як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, широким комплексом емпіричних методів, адекватними методами математичної статистики та репрезентативною вибіркою дослідження. Результати дослідження можуть бути використані в практиці викладання психологічних дисциплін. Відмічені аспекти практичної значущості проведеного дослідження підтверджені інформацією про апробацію його результатів.

За загальної позитивної оцінки роботи, можна висловити окремі зауваження та побажання до даної роботи, які жодним чином не применшують и достоїнств як цілісного теоретико-емпіричного дослідження, що має безсумнівний внесок в психологічну науку.

1. Безперечно робота виглядає досить ґрунтовною та різнобічною, оскільки розв'язанню підлягали проблеми як у теоретико-методологічній, так і в емпіричній та практичній площинах. Водночас вона містить чимало посилань

на праці авторів, що надто опосередковано досліджують пасіонарність. Настільки широкий підхід не виглядає повністю виправданим, оскільки, наприклад, аналізу поглядів такого фундатора як Л.М. Гумільова варто було б приділили більше уваги.

2. У дисертаційній роботі як антитезою пасіонарності дисертант розглядає інпасіонарність. Разом вони утворюють дихотомічний конструкт. І такий підхід є незаперечним правом автора і, більше того, є вельми продуктивним. Водночас обов'язком автора є ретельне співставлення свого наукового конструкту з найбільш відомими іншими варіантами концептуального конструювання. Зокрема, нещодавно вже згаданий Л.М. Гумільов, у своїй роботі міркував у контексті трихотомічного конструкту «пасіонарна - гармонійна - субпасіонарна особистість». Але дисертантка, хоч і згадує зазначене, але ґрунтовного співставлення чомусь не робить.

3. Дисертаційна робота тільки виграла би, якби авторка взяла б до уваги те, що нині пасіонарна активність людини торкається не лише перетворення природи довкілля та суспільної організації, але й досить радикальної зміни природи людини. Напевно, пасіонарність Реймонда Курцвейла та інших трансгуманістів це значною мірою новий різновид пасіонарності, бо він, по суті, ставить за сакральну мету замінити людську пасіонарність на людино-машинну, а згодом і повністю машинну, перевівши тим самим біологічну еволюцію в технологічну.

4. Дуже хотілося побачити науково-обґрунтовану програму авторки щодо корекції та розвитку пасіонарності особистості.

5. З огляду на велику практичну значущість дисертаційної роботи, вважаю за необхідне висловити побажання щодо публікації її результатів та діагностичних матеріалів, у вигляді окремого навчально-методичного посібника для психологів, педагогів, студентів.

Однак всі висловлені зауваження носять рекомендаційний характер та не знижують в цілому позитивну оцінку дисертації. Представлена робота є актуальною, проведеною на високому теоретичному та емпіричному рівні.

Автореферат відповідає тексту дисертації, а публікації автора повністю відображають її основний зміст. Результати та висновки дисертації пройшли необхідну перевірку та апробацію.

Усе викладене вище дає підстави для висновку про те, що дисертація «Адаптивність як психологічний чинник пасіонарності особистості» за актуальністю та новизною тематики, теоретичною та практичною значущістю, емпірично підтвердженими результатами відповідає спеціальності 19.00.01 – загальна психологія, історія психології; вимогам п.11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а її автор – Янна Володимирівна Іванова – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки та психології
Університету імені Альфреда Нобеля

І.Г. Батраченко

